

drugog prostora, u kome se ne nalaze naši objekti i kad oni ne bi uopće znali, da se njihov glas hvata na nekoj spravi. To međutim nije moguće, jer sprava mora biti dosta blizu onoga, koji govori, da se može što bolje i što vjernije uhvatiti objektov govor. Čim objekt zna, da se njegov govor hvata na nekoj spravi i da će on postati javno dobro, često se zbuni, pogriješi, mijenja ponešto svoj govor, koji postaje nenaravan i po tome nedovoljno pouzdan. O tome se možemo lako uvjeriti, kad preslušavamo govor sa stroja i uspoređujemo s onim, što smo prije ili poslije toga čuli od svojih objekata. Ne mora takvih nedostataka biti mnogo, ali ih ima.

Bilo bi poželjno, da našoj dijalektološkoj i uopće lingvističkoj nauci pomognu na terenu svi nastavnici hrvatskosrpskog jezika osnovnih, srednjih, stručnih i visokih škola.

UJEDNAČENJE TUMAČENJA GRAMATIČKIH POJMOVA

Sreten Živković

Danas još uvijek ima razlika u tumačenju gramatičkih pojmova u gramatikama beogradske i zagrebačke škole. To ima svoga opravdanja, gledano historijski, unatrag, u prošlost; to traži ujednačenje, gledano unaprijed u budućnost.

Danas, kad se ujednačuje pravopis, ne bi bilo zgorega da se počne raditi na ujednačavanju i gramatika za srpskohrvatski jezik. S izjednačenjem same gramatičke terminologije ne bi se uklonile i razlike u objašnjavanju gramatičkih pojmova u knjigama jednoga i drugoga centra. Da su te razlike od ne malih smetnja i neprilika ne samo učenicima i studentima koji prelaze iz jedne republike u drugu, nego i nastavnicima materinskog jezika, jasno je svima, koji predaju naš jezik u školama svih stupnjeva. Uvjeren sam, da ne koristi ni samoj gramatici kao školskoj disciplini, pogotovu ako se koje tumačenje jednoga centra proglašuje pogrešnim, krivim, u udžbenicima drugoga centra. To ne samo da krnji autoritet nastavnika, nego unosi sumnju i u samu naučnu vrijednost gramatike.

Ne znači to, da nema i da ne smije biti problema i raspravljanja gramatičkih pitanja. Naprotiv, treba da ih bude, i ima ih, kao i u svakoj drugoj disciplini, jer konstruktivni skepticizam i stvaralački kriticizam mnogo više koriste svakoj nauci nego normativnost i autoritativnost. Ali raspravljanje naučnih pitanja ima svoje mjesto u naučnim člancima, raspravama, studijama i monografijama. (Njih — da usput spomenem — na području naše lingvistike ima znatan broj u naše vrijeme, a među njima se ističu radovi prof. Aleksandra Belića.) U gramatikama, u školskim gra-

matikama dolaze rezultati tih rasprava. Ako ima i gdje ima dva različna, čak i suprotna tumačenja (dakako naučno moguća), trebalo bi zasada dati obadva, bar u višim školama i na fakultetima; prirodno je, da se jedno od njih istakne kao pravilnije, ali ne treba ni ono drugo lišiti svojih opravdanja (ako ih, dabome, ima). U takvom obliku bi poneke »dublete« mogle ući u školske gramatike, bar u one za srednje škole, iako su školske gramatike po tradiciji normativne.

Moram s pohvalom istaći činjenicu, da se na tom izjednačenju gramatike već radi, istina pojedinačno, ali iskreno i odano. Prof. Mihailo Stevanović je na prošlom slavističkom kongresu u Beogradu svojim referatom o objašnjavanju pojmova atributa i apozicija otvorio put, a načinom, kako je tretirao, ukazao i način raspravljanja takvih pitanja. U gramatikama prof. Aleksića i Stanića ima nekih dodataka u tom smislu. I kod zagrebačkih gramatičara postoji sklonost za tim izjednačenjem. (Uostalom, taj problem je od jednakog interesa i za slovenske i makedonske gramatičare.)

Iznijet ću važnije partije, koje su u pitanju, a mišljenje, kako bi ih valjalo riješiti, to je, dakako, moje lično.

1. Pođimo od kategorije riječi. Maretić, a tako i zagrebačka škola razlikuju 9 vrsta riječi (»dijelova govora«): imenice, pridjeve, zamjenice, brojeve, glagole (od promjenljivih riječi); priloge, prijedloge, veznike (svezice) i uzvike (usklike) (od nepromjenljivih). U Sintaksi dijelova govora (Maretić, Gram. 2. izd. 1931, § 511—515) govori još i o negaciji (»Nije-kanje«), ali negaciju *ne* svrstava u priloge, a *ni* u veznike. Prof. Belić i beogradska škola govore o samostalnim riječima (imenicama) i nesamostalnim (svim ostalim) i dijeli ih na 10 vrsta (M. Stevanović, Gram. od 1951., str. 82.), t. j. imaju još jednu nepromjenljivu vrstu riječi: *riječce* (*partikule*). Na str 123. kaže se: »Po poreklu i oblikom svojim rečce nisu ništa drugo već priloške reči i svezice.« Malo dalje se dodaje: »glavni momenat za njihovo deljenje na posebne vrste ostaje njihova služba i značenje«. Po značenju su one:

- »a) rečce za isticanje suprotnosti: *međutim, pak;*
- b) „ za izuzimanje: *jedino, samo;*
- v) „ za posebno isticanje: *bar, i;*
- g) „ za označavanje ličnog stava — *modalne rečce:*
za potvrđivanje: *da, dakako, zaista, nesumnjivo, svakako,*
neosporno, jamačno, niipošto;
za pretpostavku: *verovatno, valjda, zbilja, možda;*
- i) modalni izrazi: *bez sumnje . . . , nema spora, razume se i sl;*
- h) rečce za pokazivanje: *evo, eto, eno;*
- d) upitne rečce: *zar, li, da li;*
- e) odrična rečca je *ne.*«

Igrutin Stevović u svojoj Funkcionalnoj gram. (Sarajevo 1958., str. 159.) ima:

- »a) pojačajne (aservativne) rečice: *i, ni, samo, sve* (*samo* huče, a *sve* viče);
- b) pojačajne u smislu gradacije i deminucije: *vrlo, sasvim, potpuno, većinom, tek, skoro, gotovo, nešto, ništa* i dr. uz prideve i priloge;
- v) odrične: *ne, ni, (niti)*;
- g) upitne: *li, zar, zašto*;
- d) potvrdne: *da*;
- đ) disjunktivne (i koncesivne): *ma, (ma ko), bilo (ko bilo) god (ko god)*;
- e) distributivne: *po* (po neko, po gdekad i dr.), *gde* (gde ko, gde što);
- ž) poredbene: *kao* (od *kako*) ... *kao da, kao kad, kao što*.

Stevović govori (na str. 160.—162.) posebno o »modalnim rečima i izrazima« i kaže (§ 174.):

»Modalne reči, sintagme (grupe reči), pa i cele rečenice, pojavljuju se u našem govoru, u našoj rečenici, kao umetnuti delovi koji našem govoru daju izvestan modalni smisao. Modalnim rečima mi naš govor određujemo sa gledišta njegove funkcije«. Po strukturi (sastavu) one su: broj (*prvo, drugo*), prilog *svakako, upravo, možda* i t. d.), glagol (*mislim, vjerujem, znate* i t. d.) i grupe riječi (*tako reći, ukratko rečeno, istinu vam kažem* i t. d.). Po funkciji (str. 161—162): »Kao reči kojima govorno lice iskazuje subjektivnu ocenu (svoj stav) prema predikativnoj vezi (S : P) ... modalne reči mogu imati različiti smisao (funkciju) koji daje našem govoru:

- a) uverenost (siguranje), mogućnost, prepostavka kao mera istinitosti našeg iskaza: *neosporno, možda, valjda*;
- b) direktno obraćanje sabesedniku: *Mi smo, vidite, sve poduzeli, verujte, predstavite sebi, oprostite, među nama rečeno* i sl.
- v) ekspresivne (pojačajne): *otvoreno govoreći, bez laskanja* itd.
- g) objašnjavaju način govora: *doslovno, takoreći, u celini uzeto* ...
- d) daju govoru osećajnu boju: *nažalost, na nesreću, na opštu radost* ...
- đ) ograničavanje i preciziranje: *delomično, u najmanju ruku* ...
- e) razjašnjavanje i pojačavanje: *prvo, drugo, zatim, sve u svemu* ...
- ž) običnost fakta ima smisao pojačanja: on je, *kao uvek*, tačan. — *po običaju, zna se*;
- z) upućivanje na autoritativna mišljenja: *Po Marksu, po vašem* ...
- i) uzrečice su potpuno prazne reči koje su, kao takve, karakteristične za govor pojedinca: *biva, da kažem, štano vele, dragi moj* ...«

Već je Maretić rekao u svojoj Gramatici² (§ 485b): »Ima priloga, koji ... služe za to, da se smisao rečenici raširi (*čak, još, također*) ili suzi (*bar, jedva, samo*), da se dopuni (*gotovo, možda, tobože*) ili da se potkrijepi (*baš, dabo-me, dakako, dašto, međer*). — Riječca *ne* također je prilog.« A kod veznika ima (§ 491h) veznike III. reda »koji ne vežu ni rečenice ni riječi, već samo

jače ističu značenje koje rečenice ili riječi«, a oni su (t. i): upitni, uznosni, uzvični, potvrdni i željni.

Podjela riječi u klasičnim gramatikama nije neprikosnovena, pogotovu kad nije provedena na jedinstvenoj osnovi, što je istaknuto od mnogih lingvista. Podjela na 10 (odnosno 11) vrsta čini mi se bolja, a i Maretić je, kako smo čas prije spomenuli, nekim priložima i veznicima dao posebnu funkciju, dakle su po funkciji posebna vrsta riječi.

2. Imenice dijele beogradske gramatike na: vlastita imena, (osobene imenice), opće (zajedničke, apelativne), zbirne (kolektivne) i gradivne (materijalne): *voda, snijeg, kamen, drvo, bakar* i t. d. I zagrebačke gramatike (velika, 3. izd., § 73d) govori kod singularia tantum o općim imenicama, koje znače neki materijal (rude, jela, pića). Svakako je bolje staviti gradivne imenice kao četvrtu vrstu imenica među općim, vlastitim i zbirnim, ali osnova podjele ne će biti »s obzirom na njihovo značenje« (Stevan. § 130), ni »prema tome na koji način imenice vrše funkciju naziva« (Stevov. 90), nego prema obimu pojma (predstave), koji imenica svojim značenjem obuhvata. Svaka imenica kao ime, naziv, obuhvata jedno lice ili predmet u svojoj vrsti (vlastito, osobeno ime), svako lice ili svaki predmet u svojoj vrsti i time i čitavu tu vrstu (opće, zajedničke, apelativne), više lica ili predmeta izgubljenih, utonulih u jedan kvantitativno i kvalitativno neodređen skup odn. masu (zbirne, kolektivne) i materiju, bez jedinki, u svakoj količini (gradivne, materijalne): na pr. i zrnce soli je so, i grumen, i šaka, i kola, i brdo odnosno polje; voda je i kap, i kašika, i čaša, i vedro, i bure, i potok, i jezero, i more.

3. Kod gramatičkih kategorija imenica i imenskih riječi (nomina) potrebno je ujednačenje. Mislim, da je teško reći da imenice imaju dvojaki rod: prirodni i gramatički (Stevan., § 125, str. 83.). Riječi ne mogu imati prirodni rod ni muški ni ženski, nego mogu samo imenovati (značiti) lica i životinje prirodnoga, muškog i ženskog, roda. Sve riječi, i one, koje znače što živo, i one, koje znače neživo i apstraktno, imaju gramatički rod.

Određivanje roda imenicama »tako što se imenica spravi s oblicima pokazne zamenice *taj, ta, to*, kao sa atributom svojim« (Stevov., str. 93.) — iako je uobičajen u svim gramatikama i u nastavi gramatike — logički nije ispravno, to je t. zv. *circulus vitiosus*: imenica *hrast* je muškoga roda, jer se može pred nju staviti zamjenica *taj*, a ona se može tu staviti upravo zato, što je imenica *hrast* muškoga roda. U materinskom jeziku stekli smo osjećanje roda riječi upravo zato, što znamo da se mora reći: *hrast je visok, onaj visoki hrast* (a nipošto ne smijemo reći: *hrast je visoka, visoko, ni: visoka, visoko hrast*). Ne vidim ni praktičnu korist u takvom provjeravanju roda imenica: dijete zna staviti *taj* (a ne *ta, to*) ispred *hrast* upravo zato, što zna rod imenice. Nevolja je u tuđem jeziku, gdje nema jezičnog osjećaja za gramatički rod riječi. Strancu i onako to ne pomaže, dok ne nauči dobro

naš jezik, jer po njegovom jezičnom osjećanju moglo bi se staviti i *to*, i *ta* hrast, baš kao i *taj* hrast. Da li »od imenice dobija formalni rod i pridev« (Stevov. *ibid.*) ili je obrnuto (po Vendryesu atributske riječi određuju rod imenicama, a ne obrnuto), to praktički nije važno.

4. Zamjenice su riječi, koje zamjenjuju druge riječi (po zagrebačkoj), odnosno koje upućuju »na određena lica ili predmete« (Stevanović, § 141, str. 99.), a po službi svojoj su imeničke i pridjevske. »One (t. j. imeničke zamjenice) u rečenici vrše imeničku službu«, a pridjevske vrše službu pridjeva (§ 142.). Po čemu mogu vršiti te službe, i to upravo one jedne imeničku, a ove druge zamjeničku? Zar zaista funkcija nema veze sa značenjem? Funkcionalna gramatika (Stevov., 113—115) daje zamjenicama »neobično veliki značaj«: »one su činilac koji našem govoru daje određenost, određenost u smislu stvarnog postojanja« (113). U isto vrijeme im smisao (= značenje) svodi na funkciju (isp. naslov »Osobita funkcija (smisao) zamjeničkih reči«) i daje ovu definiciju (str. 114.): »Reči kojima iskazujemo govorna lica zovu se zamenice, lične zamenice«. A dalje (§ 111.) govori o značenju zamenica: »Značenje ovih reči u osnovi svojoj je čisto kategorijalno gramatičko značenje, jer one znače funkciju lica i stvari koju oni imaju u našem govoru. Ove reči upućuju na lica i stvari koju oni imaju u našem govoru. Ove reči upućuju na lica i stvari kao na govorna lica . . . ne određuju i stvarnu sadržinu, stvarno značenje njihovo . . . Zamenice nemaju puno leksičko značenje, tzv. stvarno značenje, koje imaju imenice, pridevi, glagoli.« Dabome da nemaju, kad su one njihove zamjenice, kao što ni zamjenik nije jednak »značenja« s onim, koga zamjenjuje.

Uočljivo je identifikovanje ličnih zamjenica sa svim ostalima u pogledu značenja (t. j. da znače govorna lica), odnosno pokaznih u pogledu funkcije (t. j. upućuju na lica i predmete). Ipak je značenje zamjenica ono isto, koje je u onih riječi, koje one, zamjenice, zamjenjuju, tačnije: mjesto kojih smo upotrebili zamjenice. Ako Petar Petrović kaže: *Ja* ne idem s vama — onda, nema sumnje, *ja* znači: taj Petar Petrović (ne ide s nama). Kažemo li Pavlu Pavloviću: *Tvoja* je torba ostala kod mene — onda *tvoja*, posve jasno, znači: *Pavla Pavlovića* (torba). Najzad, ako kažem bratu: *Uzmi ovo* i ponesi kući, onda zamjenica *ovo* znači baš onaj predmet, koji mu pružam (jelo, knjigu, bilo što drugo). Svako značenje upućuje na lice i predmete, jer je značenje predstava (predodžba), koja nas upućuje na stvarnost. Na pr. značenje imenice *kuća* je predstava tog predmeta, koja nas na sam predmet upućuje. I zamjenice nas upućuju na lica i predmete, samo im ne daje imena neposredno, direktno, nego time što su mjesto imena (ispor. ruski naziv »mestoimennie«, naš »zamjenica«, njem. Fürwort, lat pronomen). Zamjenice, dakle, upućuju na ono, što zamjenjuju, samo zato i mogu upućivati na lica i predmete, odnosno na riječi, koje znače lica i predmete (i na radnje, situacije; na pr. Nisam nabavio ugalj. — *To* si pogriješio. Učinio

mi je to i to. — Sve bi mu *to oprostio*, ali...). Prof. J. Vuković (Gram. VIII, 1958, 61) također objašnjava da »jedne (zamjenice) stoje mjesto imenica, — u rečenici, a druge mjesto pridjeva uz imenice« (i zato ih zovemo zamjenicama).

Tvrđnja »da se uz lične zamenice ne mogu upotrebljavati pridevi« (Stevov., 116, nap. 1.) ne može se održati, jer se kaže: *Il' me mladu ti u grob sa'rani. Zar tebe starog ne poštuju? Vi mladi idete svojim putem.* Što se tiče druge napomene (str. 117.): »Za zamenice se ne može reći da zamenjuju imenice, prideve, priloge, zato što se 1-vo i 2-go lice nikada ne iskazuju, i ne mogu iskazati imenicom. Ako se zamenica 1-og i 2-og lica zameni imenicom, iskaz postaje u 3-em licu: *Ja stojim — N stoji, ti stojiš — N stoji*« — ni tu nije težak odgovor. Očividno je nesporazum u određivanju pojma gramatičke kategorije lica, što se vidi iz rečenice (str. 115.): »Ove reči tj. zamenice upućuju na lica i stvari kao na govorna lica, tj. određuju ih po tome koje su govorno lice«. Ne smijemo identifikovati lice (osobu) sa gramatičkom kategorijom lica, pa nije — kako kaže Oto Jespersen (Philosophy of Grammar, London 1951., str. 212.) »osoba koja govori prvo lice, osoba kojoj se govori drugo lice, a osoba ili predmet o kome se govori treće lice.« Jer »ako netko kaže: 'Ja sam bolestan' ili 'Ti moraš ići', nesumnjivo su 'ja' i 'ti' ono o čemu se govori«. (Naime zato, što su oni u rečenici subjekat, a subjekat je dio rečenice, o kom se govori.) »U prvom licu neko govori o samom sebi, u drugom o osobi, na koju je govor upravljen, a u trećem (ne govori) ni o jednoj ni o drugoj.« (Ibid.) Logički je nužno, da se sa promjenom govornog lica mijenja i kategorija lica: *Ja stojim* = govorno lice govori o sebi, a ono znači N-a; *N stoji* = govori netko drugi, koji nije N, i nekome, koji nije N. Analogno: *Ti stojiš* = govori netko drugi N-u, kome je govor upravljen, a čim taj N ne govori o sebi niti je njemu govor upravljen, onda ne možemo u jeziku da zamijenimo ime (naziv) N-a sa »ja« i »ti«.

Uostalom, gramatičko lice označeno je u našem jeziku i završetkom glagolskog oblika, jer je redovan način govora: *Stojim* (a ne: *ja stojim*), *Stojiš* (a ne: *ti stojiš*). U starom grčkom i latinskom jeziku gramatička lica su naznačena jedino glagolskim završecima; a zamjenica lična za 3-ća lica stvarno je pokazna po postanku i po funkciji. Osjećaj gramatičkog lica u materinskom jeziku stječemo polako i mnogim trudom kao osjećaj roda, broja i t. d. I zaista, događa se ono, što Funkcionalna gramatika naziva »protiv prave prirode našega govora«, t. j. da djeca u određenom periodu svog razvoja govore svoje ime, kad o sebi govore, mjesto zamjenica za 1. l., i to ne samo u našem jeziku i ne samo mjesto ličnih zamjenica. Upravo sada slušam 20-mjesečnu unuku, kako govori: *Mina ide i Ona ide* (jer se za nju tako govori); *Mina kapa* (= *Minina mj. moja*) i t. d. Još ne shvaća odnose gramatičkih lica. Ali i odrasli tako govore, ako i ne redovno, pa i u knji-

ževnom (pisanom) jeziku dolazi imenica i pridjev mjesto zamjenice (tipa: *Lazar piše*, To je *Lazareva* kuća — iz *Stevovića*, 117). Navest ću neke po Jespersenu (o. c. 217—219). U nekim istočnim jezicima već je redovno u upotrebi (iz velike poniznosti) imenica sa značenjem »podanik, sluga« mjesto zamjenice »ja«. I mi pišemo na kraju pisma »vaš odani N. N.« mj. »ja«. Cezar u svojim »komentarima« (*Commentarii de bello Gallico*) upotrebljava svoje ime (»Caesar« mj. 1. lica jd., a tako i mnogi moderni autori mj. »ja« pišu »autor«, »pisac ovih redaka« i sl. — sve iz želje za što većom objektivnošću, da uklone svaku subjektivnost. Dabome, to su namjerne transpozicije gramatičkih lica, zbog čega nastaje neslaganje pojmovnih i gramatičkih lica. Mi govorimo, radi ublaživanja utisaka na slušača, na pr. Šta ćeš, čovjek griješi (mj. *Ti* si pogriješio). Djeci govorimo, tobože da bi nas bolje razumjela: *Mama* će tebi dati, *Teta* će donijeti kolača i sl. — sve mj. »ja«. Nijemci govore: *Gospodin doktor* su došli? kad se njemu obraćaju govorom, dakle mj. *Vi* ste došli? (*ti* si došao) i tako dalje. A ne samo u šali, nego obrnuto, u srdžbi, govorimo o sebi: Ne će *Petar Petrović* nikada pred nikim se pokloniti! A tako i govorimo, na pr., *Markova* je kuća (mj. *moja*) uvijek svakom otvorena. *Ja* još nikoga nisam odbio. »Protiv prave prirode našega govora« bilo bi i to kad bismo govorili: *Brat* je došao kući. *Brat* je rekao, da *brat* ne će orati. *Bratovo* obećanje se ispunilo. Svi su osudili *nelijepo bratovo vladanje*. Osim u prvoj rečenici, u ostalim imenicu *brat* i pridjev *bratov* moramo zamijeniti drugim riječima: *on*, *njegov*, u posljednjoj *tako* (*vladanje*).

K. Brugmann (*Kurze vergleichende Grammatik*. 1904. § 494 kaže za pokazne i upitne zamjenice sa relativnim i neodređenim: »Sie deuten irgend welche Begriffe *stellvertretend* an« (One naznačuju bilo koje pojmove zastupajući ih). A lične i posvojne definira: »Sie bezeichnen die Personen der Unterredung (One označuju lica razgovora = govorna lica). Rudolf Sütterlin (*Deutsche Sprache der Gegenwart*, 1910, str. 145.) piše: »Što dosadašnja gramatika navodi kao zamjenice i kao brojeve, to je šarena mješavina riječi, koja je loše ograničena (= definirana) i još lošije svrstana u podvrste. Kao zamjenice označujemo riječi, koje predmet općenito imenuju, ujedno pak njegov odnos prema govorniku određuju«. Sve ovo, držim, prije upućuje na oprez pri ocjenjivanju suprotnog mišljenja. Međutim, vidimo, mogu se oba objašnjenja i spojiti: Zamjenice zamjenjuju one riječi, na koje nas upućuju, ili tačnije: upućuju nas na one riječi, koje smo pomoću zamjenica zamijenili, a znače ono, što i zamijenjene riječi.

5. Podjela zamjenica vrši se po službi (= funkciji), koju imaju u rečenici: one služe kao samostalne riječi, imenice (imeničke zamjenice) ili vrše službu pridjeva (pridjevske zamjenice) (*Stevan*. 99); odnosno »prema sintaksičkoj vrednosti, tj. prema podobnostima ili načinima vezivanja u rečenici«: lične »koje imaju imeničko kategorijalno značenje pred-

metnosti«, pridjevske »koje imaju pridevsko kategorijalno značenje osobine i pripadanja« i priloške »koje imaju priloško kategorijalno značenje mesta i pravca, načina, količine i vremena« (Stevov., 117—118); u zagrebačkim gramatikama po značenju, a stvarno tako i u Funkcionalnoj gramatici.

6. Osobito je potrebno ujednačiti definicije i podjelu *neodređenih zamjenica*. U zagrebačkim je gramatikama svrstano sve, što je povezano (složeno) sa upitno-odnosnim zamjenicama u neodređene bez dalje podjele. Beogradske gramatike među njima razlikuju: 1. neodređene: *neki, nekakav, neko (netko), nečiji, nekoliki* i (distributivno) *poneki*; 2. odrične (niječne): *nikoji, nikakav, ničiji; niko (nitko), ništa*; 3. opšte (ili određene): *svako (svatko), svašta; svaki, svakakav, vaskolik*; (sa disjunktivnim značenjem) *ma ko — ma što, ko bilo — šta bilo, ko mu drago — šta mu drago; ma koji, ma čiji, ma kakav* itd.; sa ekskluzivnim, izuzetnim, značenjem: *iko (itko), išta, ikoji, ičiji, ikakav*. Valja priznati: ta je podjela bolja, jer je detaljnija i diferenciranija.

7. Beogradske gramatike imaju *zbirne brojeve*: *dvoje, troje, četvoro* (mn. *dvoji, -e, -a* i t. d.), koje zagrebačke gramatike dijele na *brojne imenice* sr. roda: *dvoje, troje, četvoro* (za osobe različna roda) i brojne imenice za muškarce: *dvojica, trojica, četvorica*, a likovi: *dvoji, -e, -a, troji, četvori* su *brojni pridjevi*. Zagrebačke gramatike nemaju pojam zbirnog broja (to je u njih brojna imenica srednjega roda), a beogradske nemaju pojma brojnih pridjeva; u zagrebačkim brojne imenice su *dvojica* i *dvoje* (zbirni broj), u beogradskim je zbirni broj *dvoje* i *dvoji* (brojni pridjev), i to kao mn. od *dvoje*. Kad se kaže *vas dvoje* i *vas dvojica*, *dvoje mladih (ljudi)* i *dvojica mladića*, onda, možda, nije opravdano ih dijeliti na dvije kategorije, na zbirne brojeve i brojne imenice. Osim toga, oboje se upotrebljava i samostalno: *Dvoje* je došlo. *Dvojica* su došla. Najzad, ako se brojne imenice *dvojica, trojica* upotrebljavaju »samo za označavanje tačnog broja muških lica«, i *dvoje, troje* se upotrebljava za označavanje (ako i ne samo) tačnog broja muških i ženskih lica. Tačnost broja glavna je protivnost pojmu »zbirno«, pa je, prema tome, i malo opravdan naziv »zbirni broj«. A onda, *dvoje, troje* se i funkcionalno i morfološki razlikuju od *dvoji, -e, -a, troji, -e, -a*, i ne mogu ovi potonji biti množina od onih prvih. Svakako je neispravno rečeno (Stevov., 128): »uz brojeve 2—4 dolazi 2 p. *jd.* imenice«, jer od navedenih primjera imenice muškog i srednjeg roda su u dualu, koji je oblik jednak gen. sg. (dva *čoveka*, tri *brega*, četiri *sela*), a imenice su ženskoga roda (dve *žene*, tri *planine*, četiri *reke*) u pluralu, a ne u gen. sing., što nam potvrđuje kvantiteta završnog sloga i akcentat: množ. dve žene: gen. sg. od *ženē*, tri *plānine* — sa *planinē*, četiri *rēke*: iz *rēkē*.

8. *Glagoli*. Od mnogih gramatičkih kategorija glagolskih neke je potrebno ujednačiti, uskladiti u nekim razlikama, koje postoje.

a) Počnimo s osnovnom podjelom glagola na *radnju, zbivanje i stanje*, dakle na podjelu po značenju. Svakako bi trebalo odrediti kriterij, po kojem se svrstavaju pojedini glagoli u radnju, drugi u zbivanje, treći u stanje, a za to je potrebno odrediti i pojmove radnje, zbivanja i stanja. Zaista, ni nastavnik se ne može snaći, a kamoli učenik u tome, kojoj vrsti koji glagol pripada, kad iz gramatika pročita, da su *vene* (žito), *uvija se*, *putovati* (pored *spavati*) glagoli stanja, a samo *grmi, sijeva, svanjiva* — glagoli zbivanja. Ili kad u istom paragrafu nađe glagole: *stoje, gledaju, sede, odmaraju se, dremaju, spava, plavi se, blista, teče, žubori, pirka, prevrće se, šušti*, pa se kaže: »znače da se neko (ili nešto) nalazi u nekom stanju, da nešto biva s njim, — nešto se događa (dešava) s njim«. »Glagoli *tutnjilo je, ... grmi, smrkava se* . . ., znače, da se nešto događa, da nešto biva, ali se ne zna ni ko vrši radnju, ni s kim (s čim) se što događa« (Stevov., 131). Tu je bivanje, događanje s kim (ili s čim) jedno, a bivanje i događanje ni s kim (ni s čim) drugo. Očevidna neodređenost pojmova. Pokušao sam odrediti i time razgraničiti te pojmove u članku »Dioba glagola po značenju« (Jezik, 1958/59, br. 1, str. 8.—11.).

b) *Prelazne glagole* dobro je definirati kao one glagole, koji znače radnju, za koju je subjektu potreban objekat (ali koji ne mora uvijek biti i izrečen). Prof. Stevanović dobro ističe (Gram., str. 112.): »Važno je samo da je za vršenje radnje potreban predmet van njenog vršioca«. Kad se kaže, da uz prelazni glagol *može* stajati objekt, ako »može« znači »podnosi« glagol uza se objekt, onda je dobro; ali »može se« može značiti »od volje nam je« staviti objekt; takvom značenju je kontrarno: »ne mora«, a to već nije tačno. Kriterij u toj podjeli je objekat, a objekat može biti stvoren subjektivom radnjom (*pisati*, kreativni) ili već dati objekat mijenjan (*orati*, transformativni), pa radi preciznijeg upoznavanja značenja ne bi bilo loše da se vrši i dalja podjela (ispor. o tom moj članak »Deoba glagola po objektu«, Naš jezik, N S, IX, 7—10, 250—256).

c) *Glagolski vid* zahtijeva reviziju u gramatikama jednog i drugog centra. Sam kriterij dosadašnji, t. j. trajanje, ne može se održati, nije bitna karakteristika glagolskog vida (aspekta), nego popratna, sljedstvena, a osim toga, ne može biti bitna karakteristika nešto, što je tako relativno, subjektivno kao vremensko trajanje. Osim toga, svršeni (perfektivni) glagoli ne mogu značiti nikakvo, pa ni ograničeno trajanje radnje, nego samo svršenost, izvršenost radnje. Prema tome, dioba glagola po trajanju treba konačno da ustupi mjesto diobi po vidu (aspektu), a po njemu su glagoli imperfektivni, znače vršenje radnje, i perfektivni, znače izvršenost radnje (*pisati: zapisati, orati: uzorati* i t. d.). Zagrebačke gramatike imale su diobu po trajanju i dijelile su na trenutne i trajne; Gramatika B-H-Ž imala je diobu po trajanju, dobila je svršene i nesvršene glagole; pojam glagolskog vida nije postojao. Slično i u Vukovića (Gram. VII, 3—4) »Podjela glagola po tra-

janju radnje«, glagoli neograničenog i ograničenog trajanja; »zovemo ih po običaju i glagoli nesvršeni (imperfektivni) i svršeni (perfektivni)«. Beogradske gramatike imaju diobu glagola po vidu, ali u podnaslovu ima (Stevan., 114) »Glagoli po trajanju radnje« i dobiva trajne ili nesvršene glagole i svršene glagole. Međutim, nimalo nije teško provesti diobu po vidu (aspektu), kad je i u najnovijem (3.) izdanju B-H-Ž Gramatike (1958) također usvojena dioba po vidu (a ne više po trajanju) i rečeno (§ 164): »Glagoli znače radnju, koja je u vršenju, ili radnju, koja je izvršena. Prema tome po vidu razlikujemo glagole nesvršene i svršene«. Nažalost, ta podjela po vidu nije dosljedno provedena, pa se dalje govori (str. 111.) o radnji »koja traje neograničeno vrijeme bez prekida« i o radnji »koja traje neograničeno vrijeme s prekidima« (t. j. o durativnim i iterativnim glagolima). I beogradske gramatike govore o sintaksi glagolskih oblika (Stevan., § 630 i d.), o vršenju i izvršenosti radnje, a ta se diferencijacija osniva, evidentno, na različiti glagolskih vidova, t. j. uvijek se tiče nesvršenih (imperfektivnih) glagola, kad se govori o vršenju radnje, a svršenih (perfektivnih) kad se govori o izvršenoj radnji. Evo citata: »Radnja i stanja koja se označavaju pravim prezentom *vrše se*...« (upotrebljavaju se samo nesvršeni glagoli). »Aorist označava radnju koja *se izvršila* u prošlosti...« (od svršenih glagola). »Imperfekat označava radnju koja se u prošlosti *vršila*...« (od nesvršenih glag.). »Perfekat je glagolski oblik kojim se kazuje... da se (radnja) *vršila ili izvršila*...« (od nesvr. i svr. glag.). »Pluskvamperfekat obično označava radnju koja se *vršila ili izvršila*...« (od nesvr. i svrš. glag.). Tako i »futura označava radnje koje će se *vršiti ili izvršiti* tek posle...« I tako redom kod svih oblika. Nigdje u toj partiji nema govora o trajanju ni o trenutnosti. Tako je i u drugim beogradskim gramatikama. Tako i u Vukovićevoj Gram. VII, 73—97; na pr. »osnovno (je) značenje imperativa zapovijest da se radnja *vrši (ili izvrši)* ili zabrana da se ona *vrši ili izvrši*« (str. 95). Na taj način postoji evidentna diskrepancija između partije o glagolskom vidu i sintakse glagolskih oblika, pa partiju o vidu treba dovesti u sklad sa ispravnim objašnjenjem sintakse glag. oblika. Onda će se dobiti rezultat: Glagoli su po vidu (aspektu) nesvršeni (imperfektivni), koji kazuju radnju u vršenju, i svršeni (perfektivni), koji kazuju izvršenu radnju. Vršenje radnje nužno traje, a izvršenost ne traje ni trenutak (dok je bila u vršenju trajala je), jer što je izvršeno — gotovo je.

10. Sintaksa glagolskih oblika (a i padeža) u beogradskim je gramatikama detaljno i pravilno iznesena. Zagrebačke bi također trebale da unesu pojmove: sintaktički *indikativ, relativ, modalnost; osnovno značenje* pojedinih glagolskih oblika, *kvalifikativni prezent* i t. d. Jedino ostaje pitanje: da li su glagolski oblici jedino vremenski sa svojim osnovnim (glavnim) vremenskim značenjem, a »bezvremenski« kad god imaju značenje drugog kojeg vremenskog pravca osim svog osnovnog? Može li se nazvati

bezvremenskim na pr. pripovjedački prezent, aorist i dr. ili futurski aorist, kad prvi kazuju radnju u prošlosti, drugi u budućnosti? Bezvremenski su, jer su svezvremenski — stvarno gnomski i kvalifikativni oblici.

11. Najzad, određivanje pojma atributa i apozicije. Koliko god je prof. M. Stevanović naučno ispravno odredio diferenciju tih dvaju pojmova i to ilustrativnim primjerima dokumentovao, ipak je, možda, bar za školske gramatike, preteško diferencirati pojmove: *atribut*, *apozicija*, *atributna apozicija* i *apozitiv*. Stevanović (Funk. gram., 30—33) razlikuje pored predikativne veze (odnosa) u rečenici još i atributivnu i apozitivnu. Atributivna je veza (odnos), kad »pokazujemo osobine njihove (tj. predmeta i pojava) koje su unutrašnji deo njihov, kao njihov stalni sastavni činilac: . . ., *ve-seo ptičji cvrkut*, . . .; ili ih određujemo odnosom prema drugim licima i predmetima, dakle onim što je izvan njih: *moj brat*, *tvoja majka*, *njegova sestra* — odnos prema govornim licima.« Apozitivnom vezom (odnosom) »ponavljam o iskaze o predmetima i pojavama, ponovo ih određujući s druge tačke gledišta: A kad okrenusmo *novim pravcem*, *uzanim seoskim putem*, kola usporiše hod. — *Ona*, *njegova majka*, *zaplaka*. — *Sava*, *naša najduža reka*, uliva se u Dunav kod Beograda. — Dok u atributivnoj sintaksičkoj vezi (str. 31.) imamo upravni i zavisni član (podređenost), u apozitivnoj sintaksičkoj vezi članovi su naporedni (priređenost). Apozitivni sintaksički odnos imaju i rečnični članovi koji se ponavljaju (tzv. istoimeni članovi) i rečnični članovi u nabranjanju.« (Str. 32.) Možda bi se moglo i jednostavnije objasniti. Svakako postoji zajednička crta atributu i apoziciji: logički, oboje sužava pojam označen imenicom; sintaktički, oboje je bliža odredba imenici. Prema tome, sve to zahtijeva još detaljniji studij.

Ovim referatom nije, razumljivo, iscrpena građa, a ne mislim ni da su data rješenja jedino moguća, ali sam uvjeren, da je ujednačenje potrebno. Mislim, da se taj posao ne može odmah ovdje obaviti, ali se, svakako, može sada ovdje zauzeti stav prema tom pitanju.

AKCENAT SRPSKOHRVATSKOG KNJIŽEVNOG JEZIKA I NJEGOVA NASTAVA U ŠKOLI

Uaso Tomanović

U našem jeziku postoji velika raznovrsnost u izgovoru riječi, jer pored relativno velikog broja glasova ne samo da imamo četiri različita akcenta koji mogu stajati na različitim slogovima, nego se i nenaglašeni vokali mogu izgovarati različito po kvantitetu, kao kratki ili kao dugi, te intonacija riječi može biti različita i kada one imaju isti akcenat na istom slogu: *djevōjka*, *rūčica*, i t. d., čime se omogućilo da se dobiju mnogobrojni akcenatski tipovi